

implementation of such rights.

It is concluded that workers are endowed with quite a wide range of rights and responsibilities in the field of OSH embodied in law. However, an exhaustive list of labor rights may be provided by law, as in the current economic conditions it takes priority method of regulating contractual relations with the use of hired labor. The legislation should be provided of the judiciary, which today has not quite worked out. Some rights in the field of OSH can not be provided to citizens in full.

According to the author, to reduce cases of injury of workers it should be paid special attention to compliance with the requirements for safety, enhance control over it by the employer and the state and codify rules concerning duties of employees in OSH. To achieve this it is necessary to adopt the Labour Code of Ukraine as a systematic act that corresponds to the current market conditions and the production of a comprehensive and clearly defines the rights of migrant workers, including in the field of OSH; systematically carry out preventive and propaganda work among the public about the proper attitude to their own health while performing job duties and in everyday life; tighten control over the execution of their duties staff.

Keywords: *occupational safety and health, worker, rights, responsibilities, implementation mechanism.*

Надійшла до редакції 02.12.2013

Чабаненко М.М.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 349.42

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ АГРАРНОГО ПРАВА

Розглянуто поняття принципів аграрного права. Виділено суттєві ознаки та конструювання поняття принципів аграрного права.

Ключові слова: *принципи права, аграрне право, принципи аграрного права, суспільні аграрні відносини.*

Постановка проблеми. Принципи права – наукова категорія, яка завжди викликала інтерес учених у сфері як теорії права, так і галузевих правових наук. Принципи права мають безпосередній зв'язок з переважною більшістю стрижневих загальнотеоретичних питань, як-то: сутність права, норма права, юридичний акт, правова система, правове регулювання тощо. Вони пов'язують право з політикою, економікою, мораллю, забезпечують єдність різних правових процесів, форм, теорій, ідей і концепцій, понятійно-категоріальних рядів [14, с. 3; 17].

Слід погодитися, що існування принципів відіграє дуже важливу роль, адже розробка нових нормативно-правових актів аграрного законодавства повинна базуватися на принципах аграрного права і впливати з них. Неврахування основоположних засад, визначених принципами аграрного права, обов'язково призведе до неповного охоплення новоствореним нормативно-правовим актом специфіки аграрних відносин, які він покликаний врегульовувати, і як наслідок, до його слабкої дієвості. Більше того,

існування принципів дає змогу застосовувати аналогію права при аграрних відносинах, не врегульованих жодним з чинних аграрних нормативно-правових актів. Регламентация таких відносин здійснюється саме за допомогою принципів аграрного права [2, с. 55-56]. Зокрема, В.М. Єрмоленко називає принципи права навіть нетрадиційним джерелом права, яке є породженням юридичної доктрини [11, с. 40].

Метою цієї статті є з'ясування сутності категорії «принципи аграрного права», виділення суттєвих ознак та конструювання визначення поняття принципів аграрного права.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Принципи права як загальнотеоретична категорія були предметом дослідження досить великої кількості вчених, зокрема: С.С. Алексєєва, І.П. Бахновської, С.М. Братуся, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, С.П. Погребняка, Т.І. Фулей, Л.С. Явича та багатьох інших. У сфері аграрного права принципи цієї галузі розглядалися такими вченими, як: Г.Є. Бистров, Б.О. Воронін, І.Г. Галікеєва, В.М. Єрмоленко, В.П. Жушман, М.І. Козир, Г.І. Савченко, А.М. Статівка, Н.І. Титова, В.Ю. Уркевич та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спершу розглянемо, яким чином визначаються принципи права в загальнотеоретичному аспекті. Термін «принцип» у перекладі з латини означає «початок», «першооснова», «первинність». Тобто принципи права – це такі засади, вихідні положення, на яких ґрунтується право як система норм. Вони є основою права [21, с. 42]. Загалом принципи визначаються як основне, вихідне положення, що лежить в основі будь-якого вчення, теорії, науки, концепції, зумовлює світогляд людини та її поведінку згідно з внутрішнім переконанням та визначає дію відповідних механізмів [19, с. 58].

Серед теоретиків права та галузевих правознавців існують різні думки щодо визначення принципів права. Так, принципи права визначаються як: 1) основні положення, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають істотні положення права [15, с. 95]; 2) найбільш загальні вимоги, що висувуються до суспільних відносин та їх учасників; вихідні керівні засади, відповідні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості та свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи [12, с. 197]; 3) система вимог, в яких втілюються вихідні керівні, найбільш стабільні нормативні засади, закріплені в праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права і визначають її характер і напрямки подальшого розвитку [18, с. 7]; 4) об'єктивно властиві праву незаперечні вимоги, що висувуються учасникам суспільних відносин з метою гармонічного співвідношення індивідуальних й загальних інтересів; вони є засадами права, виражають сутність права, вміщені у його змісті [20, с. 36]; 5) закріплені у різних його джерелах або виражені у стійкій юридичній практиці загальноновизнані основоположні ідеї, що відображають рівень пізнання загальносоціальних й специфічних закономірностей права й служать для створення внутрішньо узгодженої та ефективною системи юриди-

чних норм, а також для безпосереднього регулювання суспільних відносин при її пробільності й суперечливості [16, с. 140].

Інколи принципи права ще іменують правовими – як виражені в праві вихідні нормативно-керівні начала, що характеризують його зміст (засади) й закріплені у ньому закономірності суспільного життя [7, с. 102] або ж керівне положення, вихідне начало, що відображає істотну властивість регульованих правом суспільних відносин [23, с. 71]. Свого часу Г.Ф. Шершеневич називав розглядуване правове явище «юридичним принципом» і пропонував ним визначати узагальнену норму, виведену внаслідок аналізу правових приписів, зазначаючи, що принципи встановлюються в законодавстві, що служить на користь удосконалення останнього [24, с. 10-11].

Незважаючи на таке розмаїття визначення категорії «принципи права» (та її синонімів, якими є «правові принципи», «юридичні принципи»), їх сутність зводиться до визнання таких принципів вихідними основоположними вимогами, началами, засадами, що визначають сутність правового впливу.

З приводу співвідношення принципів та засад права слід зазначити таке. Існує точка зору, що слово «принцип» за своїм семантичним значенням тотожне українському слову «засада». Тобто принципи права – це такі засади, вихідні положення, на яких ґрунтується право як система норм. Вони є основою права [21, с. 42]. Отже, при такому підході поняття «принципи права» та «засади права» ототожнюються. Проте існує й інший підхід, відповідно до якого правові засади трактуються як основні положення права, які можуть бути як закріпленими у нормативних актах (правові принципи), так і неписаними джерелами права (загальні засади права). Вони є ідеями, що визначають загальні напрямки правового регулювання відносин, належать до норм твердого права, є підґрунтям правової системи [10, с. 20].

Іншими словами, згідно з такою позицією, принципи права є лише одним зі складників правових засад, а їх ознакою є закріплення у нормативних актах. Нормативно ж не прописані положення права є його засадами. Підтримують висловлене й інші вчені, зазначаючи, що правові принципи мають бути реально виражені в самому праві. Засади, ще не закріплені у правових нормах, не належать до правових принципів, залишаються лише ідеями (засадами) праворозуміння, науковими висновками [7, с. 103].

Вважаємо, що з викладеним можна погодитися лише частково, адже принципи права можуть як бути нормативно закріпленими, так і ні, тобто виводитися з інших норм тієї чи іншої галузі права або ж функціонувати у ненормативних джерелах. Така ситуація спостерігається, зокрема, і з принципами аграрного права, бо не усі з них мають нормативне закріплення. Подібної позиції дотримуються й окремі представники загальної теорії права. Так, на переконання С.П. Погребняка, принципи права можуть існувати як у самому законі, так і поза ним. Це дає підстави виділити загальні принципи – як закріплені у законодавстві, так і ним не передбачені [18, с. 5].

Отже, викладене дозволяє вважати принципами права основоположні, вихідні засади (як нормативно закріплені, так і ні), що визначають характер та напрямки правового регулювання суспільних відносин.

Принципам права, як визначальній правовій категорії, притаманні певні властивості, риси, що дозволяють їх відмежовувати від інших правових явищ.

Можна погодитися з тим, що загальними ознаками принципів права є наявність в них ознак нормативності; вираження через них загальнолюдських уявлень про справедливість, міру свободи і рівності; обов'язковість їх застосування; захист на випадок порушення державним примусом; системність тощо. До власних ознак принципів права належать: вищий ступінь узагальненості (завдяки якому вони втілюються в нормах права), сконцентрованість, визначення в них змістовного характеру системи права, пріоритетність їх застосування порівняно із нормами права, вища стабільність тощо [18, с. 5-6].

Окрім наведеного, також виділяють такі ознаки принципів права: а) є основним, визначальним положенням, з якого беруть витоки інші явища і базуються на ньому (статусна ознака); б) визначають напрямки науки, вчення, концепції, теорії, тобто є базисом доктринальних засад (доктринальна ознака); в) зумовлюють світогляд людини та її дії відповідно до цього світогляду, тобто є складовим елементом інтелекту і волі людини, об'єднання людей (світоглядна ознака); г) лежать в основі регулювання дії технічних і соціальних механізмів (регулятивна ознака) [19, с. 58].

Отже, зрозуміло, що принципи права є складною юридичною категорією, тому можна погодитися з О.М. Костюковим, що у генетичному аспекті вони характеризуються змішаною соціально-юридичною природою і є результатом відображення як загальносоціальних, так і специфічних його закономірностей. У гносеологічному плані вони виступають особливими юридичними поняттями, що адекватно виражають сутність права відповідно до досягнутого рівня її пізнання. З онтологічної позиції принципами права є основоположні ідеї, закріплені в різних формальних джерелах його норм, а також й ті, що хоча не мають такого закріплення, проте отримали загальне визнання в юридичній практиці у правовідносинах. У функціональному аспекті принципи права виступають, з одного боку, вихідними засадами правового регулювання, що забезпечують узгодженість й ефективність системи юридичних норм, а з іншого – безпосередніми регуляторами поведінки учасників суспільних відносин при її пробільності й суперечливості [16, с. 140].

Проте найважливіша риса правових принципів – наявність у них низки якостей, що ставлять їх в один ряд з іншими системоутворюючими факторами: предмет, метод правового регулювання суспільних відносин, правові презумпції [3, с. 30]. Ось чому й ми відносимо їх до системоутворюючих категорій аграрного права.

Викладене щодо загального поняття та властивостей принципів права дозволяє нам перейти до з'ясування сутності принципів аграрного права та підходів до їх визначення.

Серед доволі значної кількості визначень можна навести такі: принципи аграрного права – це: 1) провідні ідеї, основоположні засади, наукові положення, відображені в нормах цієї галузі права, які в комплексі регулюють аграрні відносини [1, с. 14]; 2) виражені у нормах права, що регулюють аграрні відносини, нормативно-керівні ідеї, положення, що визначають зміст цієї галузі права, надають цілісності, єдності сукупності правових норм, що об'єднані за предметом і методами регулювання в аграрному праві [4, с. 19; 13, с. 54]; 3) основні керівні ідеї, що визначають напрямки й характер правового регулювання аграрних відносин [5, с. 21]; 4) основоположні засади, що визначають характер й зміст правового регулювання аграрних відносин [25, с. 12-13]; 5) основоположні засади, керівні ідеї, що лежать в основі правового регулювання аграрних відносин [6, с. 15]; 6) виражені у нормах права, які регулюють аграрні відносини, основні вихідні засади, ідеї, положення, які визначають зміст цієї галузі права [9, с. 11]; 7) основоположні вихідні засади, на яких ґрунтується механізм правового регулювання аграрних відносин [11, с. 40]; 8) нормативні положення, які визначають зміст і спрямованість правового регулювання аграрних відносин, гарантують їх цілісність й стабільність [8, с. 196] та ін.

Отже, як вбачається з наведеного, ознаками принципів аграрного права у спеціальній літературі називаються такі:

- є провідними, нормативно-керівними ідеями, основоположними, вихідними засадами, науковими положеннями;

- визначають зміст галузі аграрного права, надають цілісності, єдності сукупності правових норм, що об'єднані за предметом і методами регулювання в аграрному праві;

- визначають напрямки й характер, лежать в основі правового регулювання аграрних відносин, на них ґрунтується механізм правового регулювання аграрних відносин.

У цілому погоджуючись з викладеними ознаками принципів аграрного права, хотілося б зупинитися ще на одній. Значна кількість дослідників констатує принципи як засади, ідеї, положення, відображені в нормах цієї галузі права. З цього приводу ще раз наголосимо, що не всі принципи аграрного права мають нормативне закріплення. Окремі принципи існують в інших джерелах аграрного права. У зв'язку з цим слід підтримати думку В.Ю. Уркевича, що в аграрному законодавстві відсутній окремий припис щодо принципів аграрного права. Звідси принципи аграрного права виводяться зі змісту аграрно-правових норм, а окремі з них є результатом розвитку аграрно-правової доктрини [22, с. 119-120].

Висновки. Зважаючи на наведене визначення категорії «принципи права», підсумуємо, що принципами аграрного права є основоположні, вихідні засади (як нормативно закріплені у нормах аграрного права, так і виражені в інших його джерелах), що визначають характер і напрямки правового регулювання суспільних аграрних відносин. Вважаємо, що таке найзагальніше, «лаконічне» визначення принципів аграрного права саме і дозволяє відобразити у ньому основоположність, вихідність принципів для галузі аграрного права.

Бібліографічні посилання

1. Аграрне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Жушман, В. М. Корнієнко та ін.; за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. – Х., 2010. – 296 с.
2. Аграрне право України : підручник / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. Гребенюк та ін.; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
3. Аграрное право : учебник / С. А. Боголюбов, М. М. Бринчук, Н. О. Ведышева и др.; отв. ред. М. И. Паладина, Н. Г. Жаворонкова. – М. : Проспект, 2011. – 432 с.
4. Аграрное право : учебник для вузов / отв. ред. Г. Е. Быстров, М. И. Козырь. – М. : Юрист, 1999. – 534 с.
5. Аграрное, земельное и экологическое право Украины. Общие части учебных курсов : учебн. пособ. / под ред. А. А. Погребного и И. И. Каракаша. – Х., 2000. – 368 с.
6. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика : монографія / А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, В. М. Корнієнко та ін. ; за ред. А. М. Статівки. – Х., 2010. – 240 с.
7. *Алексеев С. С.* Проблемы теории права : курс лекций в 2-х т. / С. С. Алексеев. – Свердловск, 1972. – Т. 1.
8. *Ващишин М. Я.* Принципы аграрного права Украины / М. Я. Ващишин // Международный сборник научных трудов аграрных и юрид. высших учеб. заведений России, Украины, Белоруссии, Казахстана, других стран СНГ и государств ЕС: «Правовое регулирование аграрных земельных отношений, природопользования и охраны окружающей среды в сельском хозяйстве в России, Украины, Белоруссии, Казахстана, других стран СНГ и государств ЕС: состояние, проблемы, пути совершенствования». – Т. 1 / отв. ред. Быстров Г. Е. – М., 2009. – С. 195-198.
9. *Гаецька-Колотило Я. З.* Аграрне право України : навч. посіб. / Я. З. Гаецька-Колотило, Н. В. Ільків. – К. : Істина, 2008. – 184 с.
10. Екологічне право України : навч. посібн. 2-е вид., доп. і перероб. / Л. О. Бондар, В. В. Курзова. – Х., 2008. – 368 с.
11. *Єрмоленко В. М.* Нетрадиційні джерела сучасного аграрн. права / В. М. Єрмоленко // Науковий вісник Націон. ун-ту біоресурсів і природокористування: Серія «Право» / ред. кол. : Д. О. Мельничук (голова) та ін. – К., 2012. – Вип. 173. – Ч. 3. – С. 36-41.
12. Загальна теорія держави і права : підручн. для юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин та ін.; за ред. О. В. Петришина. – Х., 2009.
13. *Козырь М. И.* Аграрное право России: проблемы становления и развития / М. И. Козырь. – М. : Право и государство, 2003. – 208 с.
14. *Колодій А. М.* Принципи права України / А. М. Колодій. – К., 1998. – 208 с.
15. *Колодій А. М.* Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков. – К., 1995. – 190 с.
16. *Костюков А. Н.* Муниципальное право как отрасль российского права (предмет, принципы, режимы, конструкции, система) : дис. ... докт. юрид. наук / Александр Николаевич Костюков. – Омск, 2003. – 496 с.
17. *Погребняк С.* Втілення принципів права в юридичних актах / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 21-32.
18. *Погребняк С. П.* Поняття принципів права / С. П. Погребняк // Актуальні проблеми правознавства : тези доп. і наук. повідомлень учасників наук. конф. молодих учених та здобув. / за заг. ред. М. І. Панова. – Х. : НЮА України, 2006. – С. 5-7.
19. Правові засади інноваційного розвитку в сільському господарстві України : монограф. / кол. авт.; за ред. В. І. Семчика. – К. : Юридична думка, 2010. – 456 с.
20. Теория государства и права : учеб. / О. Ф. Скакун, Н. К. Подберезский / под ред. О. Ф. Скакун. – Х., 1997. – 496 с.
21. Трудове право України : навч. посіб. / Пилипенко П. Д., Буряк В. Я., Козак З. Я. та ін.; за ред. П. Д. Пилипенка. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 536 с.
22. *Уркевич В. Ю.* Теоретичні проблеми правового регулювання аграрних відносин / В. Ю. Уркевич // Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення : монографія / за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. – Х. : Право, 2012. – С. 105-153.
23. *Чубуков Г. В.* Правовое регулирование труда работников сельскохозяйствен-

ных предприятий / Г. В. Чубуков. – М. : Наука, 1980. – 245 с.

24. *Шершеневич Г. Ф.* Учебник русского гражданского права / Г. Ф. Шершеневич. – Казань, 1902.

25. *Шингель Н. А.* Аграрное право : ответы на экзаменац. вопр. / Н. А. Шингель. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : ТетраСистемс, 2008. – 160 с.

Чабаненко Н.Н. **Понятие принципов аграрного права.** Рассмотрено понятие принципов аграрного права. Выделены существенные признаки и конструирование понятия принципов аграрного права.

Ключевые слова: *принципы права, аграрное право, принципы аграрного права, общественные аграрные отношения.*

Chabanenko M.M. **The notion of principles of agrarian law.** The author has examined the concept of the principles of agrarian law. He has highlighted the essential features and concepts of design principles of agrarian law.

Featured of agrarian law principles are: are leading, regulations governing ideas, fundamental, bottom-up principles and scientific terms; define the content in agricultural law, have integrity, unity, totality of legal norms incorporated by subject and methods of regulation in agricultural law; determine the direction and nature underlie the regulation of agrarian relations, based on their mechanism of regulation of agrarian relations. Not all principles of agrarian law are statutory. Some principles exist elsewhere agrarian law.

The author has determined that the principles of agrarian law are fundamental, initial principles (as embodied in legal rules agrarian law, and expressed in his other sources), determining the nature and direction of legal regulation of social agrarian relations.

Keywords: *principles of law, agrarian law, the principles of agrarian law, public agrarian relations.*

Надійшла до редакції 19.12.2013

Котеньов О.Г.

(Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»)

УДК 349.6

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ПРАВА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Із застосуванням поглядів на класифікацію принципів права розглянуто класифікацію принципів права природокористування. Зосереджено увагу на місці окремих принципів права природокористування в системі принципів права.

Ключові слова: *право природокористування, принципи права природокористування, принципи права.*

Постановка проблеми. Основу правового регулювання будь-якої сфери людської діяльності складають правові принципи – основні засади побудови самої системи правового регулювання тієї чи іншої сфери. Розробка, юридичне закріплення та чітке виконання і дотримання принципів права природокористування є запорукою сталості, ефективності та раціональності природокористування. Зважаючи на те, що принципи правового регулювання зазвичай встановлюються задля досягнення певної мети (сталості та раціональності природокористування, забезпечення екологічної безпеки, гарантування прав громадян), запровадження в практику правоза-